

SCHILLER VERA

Akhilleusztól Hippokratészig

A hippokratészi eskü alapkonceptiója az önzetlen segítség. Az orvosi hivatásra készülő megfogadja, hogy a beteg házába csak segítségadás céljából lép be. Ez az előadás arra a különbségre kíván rámutatni, amely az „Iliász” világa és a hippokratészi eskü orvosideálja között fennáll.

Az „Iliász” orvoshérosa azonos Hippokratész orvosistenével, akinek azonban az eposz keletkezésének idején még nincs isteni kultusza. Fiai a thesszáliai Triikka városának urai, és apjuktól – aki éppen úgy, mint Akhilleusz vagy Iaszon, Chaironnak, a bölcs kentaurnak volt a tanítványa – tanulták az orvoslás mesterségét, tőle örökölték még a sebek fájdalmának enyhítésére használt gyógyírt is.

Az „Iliász” orvosainál azonban még nem követelmény a gyógyítás egyedüli funkciója. Apollón, aki a gyógyítás eredeti istene, és ilyen vonatkozásban Aszklepiosz apja, éppen nemcsak gyógyítással kapcsolatos mítoszairól nevezetes. Az „Iliász” XII. énekében (15. sor) Akhilleusz a legölőbb istennek nevezi. „Iliász”-beli gyógyító szerepére az a legjellegzetesebb kép, hogy Chrüszé főpapjának kérésére – vagy megidézésére – pestist bocsát az acháj táborra, amikor pedig az Odüsszeusz vezette küldöttség megbékíti a főpapot, az visszahívja Apollón Szmintheuszt, aki – ezek után – meg is tudja szüntetni a pestist.¹

Aszklepiosz fiai – az acháj tábor megbecsült orvosai – sem egyedül orvosok, hanem népük vezetői.

„S kik Trikkét lakták meg Ithomé sziklavidékét,
s Oichaliét, várát nagy Eurütosz Oichalieusznak,
Aszklepiosz két gyermeke volt vezetőjük, a két jó
orvosló, Podaleirosz és testvére Macháon:

harminc görbe hajó haladott hadirendben utánuk” (II. 729–733).

Amikor azonban Macháon – aki hadvezérként részt vesz a harcban – megsebesül, Idumaiosz kívánságára Nesztor azonnal kiment a harcból,

„mert aki orvos, az ér ám annyit, mint sokan együtt
hogyha kimetszeni nyílveesszót kell, s hinteni gyógyszert” (XI. 514–515).

Ahogy azonban Macháon és Podaleirosz értenek fő hivatásuk, az orvoslás mellett a harchoz is, úgy ért Akhilleusz, az acháj hősök legfélelmetesebbike fő hivatása, a harc mellett a gyógyításhoz is, még csak nem is alacsony fokon, hiszen ezt ő is, éppen úgy, mint Aszklepiosz, Chairontól tanulta (XI. 837).

¹ Iliasz I. 33–56.; 430–458.

Trencsényi-Waldapfel Imre: Az egéristen Homérosznál (Trencsényi-Waldapfel Imre: Vallástörténeti Tanulmányok. Budapest, 1981, 114–122)

Az „Iliász” szerint a gyógyítás tudományát éppen úgy továbbadja Patroklosznak, mint Aszklepiosz a fiainak. Az eposzban magában Chairon közvetlen tanítványait gyógyítani nem is látjuk, csak az ő tanítványait. Menelaosz sebét Macháon látja el, felhasználva a Chairontól apjának adott gyógyírt (IV. 204–219). Eurüpioszét pedig Patroklosz, annak a tudásnak alapján, amit Akhilleusz adott neki át (XI. 828–848).

Az „Iliász” keletkezésének idején tehát még nem válik el élesen a harc és a gyógyítás mestersége, az orvosok részt vesznek a csatában és az eposz legfélelmetesebb harcosa is ért – az eposz fővonalához képest másodlagosan – a gyógyításhoz is.

Az ötödik század idejére változik meg az Aszklepioszt illő tisztelet mértéke. A heroszból, aki – E. Rohde szerint eredetileg thesszáliai helyi démon² – az orvoslás, illetve az orvostudomány Hellasz-szerte tisztelt istene lesz.

Mindenképpen nagy fordulatnak kell ezt tekintenünk. Érdekes már az is, hogy Aszklepioszt – a vele kapcsolatos mítosz szerint – éppen úgy Chairon neveli, mint Iaszont és Akhilleuszt (Pindarosz a III. nemeai ódában egymás után fel is sorolja mind a hármukat), de míg Iaszon és Akhilleusz egyértelműen háborús hősök, Aszklepiosz soha semmilyen életellenes dolgot nem cselekszik, ilyen jellegű mítosza nincs.³ Nemcsak, hogy nem öl, de halálát is az okozza, hogy még halottak feltámasztására is kísérletet tesz. Pindarosz szerint Zeusz Aszklepioszt is, meg az általa feltámasztott halottat is lesújtja büntetésül villámával,⁴ a Hippolütosz-szal kapcsolatos mítoszok szerint a villámcsapástól csak Aszklepiosz pusztul el, az új életre támasztott beteg, Hippolütosz, életben marad.⁵

Az ötödik század tehát az, amikor a gyógyítással is foglalkozó Apollón tisztelete mellett kifejődik egy csak gyógyítással kapcsolatos isten isteni kultusza. Elsődleges Triikka-i hőskultusza mellett ekkor alakul meg Epidaurusz-i központja, ahonnan azután tisztelete szétterjed egész Hellaszban.⁶

Sziküon templomát az Epidauruszból hívott isten sárkány-alakban foglalja el,⁷ és i. e. 420-ban hívták be egy pestis-járvány kapcsán Athénbe,⁸ ahol Boedromion 18. napján vonult be sárkány alakjában az Eleuszeion-ba.⁹ Athénben kultusza ezek után összefonódott az eleusziszi misztériumokkal, ennek keretében ünnepelték meg minden évben az epidauruszi isten érkezését.¹⁰

Az ötödik század második felében és a negyedik század első felében tehát Hellasz-szerte felépülnek az Aszklepiionok, a gyógyítás kígyó- vagy sárkányalakban hozzájuk bevonult istenek tiszteletére.¹¹

Ezek a szentélyek azonban mégsem kórházak, amit Cavvadias, az epidauruszi szentély régészeti feltárója megdöbbenve tapasztal.¹² A templom évenként megválasztott papsága nem állt orvosokból, a gyógyulások kőbe vésett emlékei pedig csodákat, nem gyógymódokat írnak le.

A szentély mélyén a rítus szerint ott alvó betegeket az álmukban megjelenő isten gyógyítja meg, vagy esetleg egyik – általa küldött – gyermeke, esetleg szent állata, és a beteg egészségesen ébred. (Az epidauruszi táblákhoz hasonlóan ír Arisztophanész is, amikor vígjátékában Plutoszt gyógyítja így ki vakságából szentélyében Aszklepiosz.¹³) Az utolsó kétség is megszűnik, amikor az egyik feliraton azt olvashatjuk, hogy beteg lánya helyett az anyja kereste fel az epidauruszi szentélyt, de

² E. Rohde: *Psyche* Paris 1928. 118–119.

³ Pindarosz: III. nemeai óda 53–58.

⁴ Pindarosz: III. püthói óda 49–60

⁵ Pauszaniasz: II. 27, 4. Hyginus XLIX, XXLVII.

L. Sechan: *La légende d' Hippolyte*. *Revue des Études Grecques* XXIV. 1911., 105–151.

⁶ R. Martin–H. Metzger: *La religion grecque*, Paris 1976., 62.

Ch. Kerényi: *Le médecin divin*. Zürich 1948., 35–40.,

Sztrabon IX, V. 17.

⁷ Pauszaniasz II. 27, 4.

⁸ E. des Places: *Les religions de la Grèce Antique* 240.

(M. Brillant–R. Aigrain: *Histoire des Religions* III. 159–292).

⁹ Hornyánszky Gyula: *A görög felvilágosodás tudománya*, Budapest, 1911. 16.

¹⁰ P. Foucart: *Les mystères d' Eleusis*. Paris, 1914. 29.

Hornyánszky Gyula i. m. 16.

¹¹ R. Martin–H. Metzger i. m. 65–67.

¹² Cavvadias: *Fouilles d Epidaure*, Athen, 1891. 1–46.

¹³ Arisztophanész: *Plutosz*, 648–742.

ez nem volt akadály a gyógyulásnak. Aszklepiosz egyszerre jelent meg a szentélyben alvó anya és az otthon pihenő beteg lány álmában, és ez utóbbi egészségesen ébredt fel.

Az orvostudomány fejlődésének következő állomásai lesznek az Aszklepiosz-szentély köré rendeződő orvosi központok. Kosz és Kaidosz az a két Aszklepiosz-szentély, amelyek köré magukat büszkén Aszklepiosz-fiaknak nevező nemzetségek tömörültek orvosi központokat alkotva.¹⁴ Ezek az Aszklepiosz-fiak látták el –Kosz-on legalábbis nagy valószínűséggel – a szentély éves papi funkcióját is, de az orvosi tudás és tanítás a vallástól független maradt, az orvosok – mint orvosok – nem voltak papok.¹⁵

A koszi szentély Pauszaniász szerint epidauruszi alapítás,¹⁶ de Herondasz szerint az epidauruszi szentéllyel párhuzamosan az eredeti trikkai kultusból származik.¹⁷ A koszi szentély köré alakult orvosi iskola neveltje és mestere volt a legendás Hippokratész, az i. e. 460–459-ben – a 80. olümpiász első évében – született orvos, az „orvostudomány atyja” is.

Nevéhez orvostudományi művek nagy száma kapcsolódik, amelyek nem egy kéztől származnak, még csak nem is egy irányzatot képviselnek, de már igazi orvostudományi művek. Sztrabon szerint a hippokratészi corpus-t a gyógyításokat megörökítő helyi feliratokból állította össze Kosz-nak ez a legendás orvosa,¹⁸ akinek gyógyítási gyakorlatát azután fiai, unokai, dédunokái folytatták.

Hippokratész az, akinek nevéhez fűződik tehát az ekkor valóban megszülető új orvosi gyakorlat, az ő nevéhez fűződik corpus-ának legősibbnek tekintett darabja, a hivatására készülő, tanulmányait éppen elkezdő orvos esküje is.

Ez az eskü mondja ki azt, hogy az iskolát befejező orvosnak csak a betegek hasznára szabad törekednie, semmi életellenes dolgot nem cselekedhet olyan tág értelemben, hogy magzatelhajtáshoz sem nyújthat semmilyen módon segédkezet, halált okozó szert – még kérésre – sem ajánlhat senkinek, csak felesküdt tanítványoknak adhatja tovább az általa tudottakat, semmilyen módon nem él vissza betegek bizalmával, titkaikat megőrzi. Az orvosnak – az eskü szerint – semmi jogtalanságot nem szabad elkövetnie, különösen a nemi visszaélésektől kell távol tartania magát.

Az eskü szavai utalást tartalmaznak az orvosok körével kapcsolatban is. Az esküt letevő ugyanis megfogadja, hogy csak mestere fiainak, saját fiainak és felesküdt tanítványainak fogja továbbadni az általa tudottakat, másoknak soha. Ez azt jelenti, hogy a koszi Aszklepiadész nemzetség tagjainak joguk és elsődleges lehetőségük volt az orvoslás művelésére, de mások is, ha akarták és letették az esküt, lehettek orvosok, és miután mindenki, aki az esküt letette, mestere családját úgy kellett tekintse, mint a sajátját, az orvosi esküt letevő értelemszerűen maga is Aszklepiosz fiává vált.

Az orvostudomány fejlődésében tehát az „Iliász” megszületésének idejétől a hippokratészi corpus megjelenéséig három fokozatot különböztethetünk meg.

Az elsőben az orvoslás istenének, éppen úgy, mint művelőinek nem volt kizárólagos feladata a gyógyítás, részt vesznek az ezzel ellentétes feladatkörben, a harcban is.

Második lépésben a gyógyító herosz az orvostudomány kizárólagos istenévé válik, elsődleges thesszáliai herosz-kultusza mellett megszületik epidauruszi isteni kultusza is és szétterjed Hellasz minden városára.

Eközben Epidauruszból vagy az elsődleges trikkai kultusz helyről kiindulva megalakulnak az olyan Aszklepeion-ok is, amelyek a fejlődő orvostudomány, az orvosképzés központjaivá is válnak, és fellépnek a semmi életellenes dologgal kapcsolatba nem kerülő első orvosok, akik tanulmányaik kezdetén felesküsznek az élet védelmére. Később azután az összes Aszklepeion kórházzá alakul. Maradt ránk olyan feliratok ugyanis, amelyek azt bizonyítják, hogy az Antoninus-császárok uralma idején már az epidauruszi szentélyben is gyógyító tevékenység folyik.¹⁹

¹⁴ Ch. Kerényi i. m. 10–11.

¹⁵ S. Reinach: *Medicus*. (Daremborg–Saglio: *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines* III/2. 1669–1700).

¹⁶ Pauszaniász III. 23, 6.

¹⁷ Herondasz II. 97–98.

¹⁸ Sztrabon XIV, II. 19.

¹⁹ Hornyánszky Gyula m.f.

Aszklepiosz kultuszának továbbélésére jó példa római szentélyének sorsa. Apollón fiát, a „fiatal istent” i. e. 291-ben hívják be Rómába egy pestisjárvány következtében. Az Epidauruszba induló követséget Ogulnius vezette. A szent kígyó – Aszklepiosz inkarnációja – csatlakozik a követekhez, elbúcsúzik városától és hajóra száll velük. A Róma felé közeledő hajót azután elhagyja, és kiúszik a Tiberis szigetére. Itt alakul meg szentélye.

Rómának késői és idegen eredetű kultusza ez tehát, de túléli a kereszténység győzelmét is, amelynek az incubatio, a templomi alvás rítusa sokáig állt ellen. Később azután keresztény szentek, St. Exiperantius és Sabinius vették át Esculapius helyét, de a Tevere szigetén ma is kórház áll.²⁰

²⁰ E. des Places m.f. 241.

(R. Martin–H. Metzger m.f. 127.

M. Sésnier: L' île Tiberine dans l' Antiquité. Paris, 1902.